

Ladányi Andor
A numerus clausustól
a numerus nullusig

A numerus clausus-törvény^o néven ismert, „a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról” szóló 1920. évi XXV. tc. a fehérterror időszakának jellegzetes terméke volt. E törvény – a szélsőjobboldali politikai erők és az egyetemi tanári karok hangadó szélsőséges elemei által támogatott – jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek nyomására jött létre. E szervezetek politikai ideológiájának meghatározó vonását a jelentős mértékben rasszista jellegű antiszemitizmus jelentette, ami egyrészt a középosztálybeli fiatalok helyzetével, egzisztenciális problémáival (ill. annak torz tükröződésével) függött össze, másrészt pedig a zsidó értelmiségiek, egyetemisták számottevő részének az 1918. évi forradalomban és a Tanácsköztársaság idején játszott szerepével, annak reakciójaként. Alapvető követelésük a zsidó hallgatók számának és ily módon a jövőbeni konkurenciának radikális csökkentése volt, a zsidóság mint a forradalmak előidézője és tevékeny részese elleni kollektív megtorlás igényével.

Erőszakos akciókkal is támogatott követeléseik hatására a kormányzat az egyetemi felvételek törvényi szabályozására kényszerült. Az 1920. június végén elkészült törvényjavaslat tervezete azonban csupán azt tartalmazta, hogy az egyes karokra csak annyi hallgató iratkozhat be, amennyinek alapos kiképzése biztosítható, és a felvehető hallgatók számát az illetékes kar javaslatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg. E tervezet „óvatos” megfogalmazását

feltehetőleg az indokolta, hogy a néhány héttel megelőzően aláírt trianoni békeszerződésben Magyarország kötelezettséget vállalt arra: az ország valamennyi lakosa számára, nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül azonos jogokat biztosít. A kormányzat elgondolása az volt, hogy a zsidó hallgatók felvételének korlátozását normatív törvényi rendelkezés nélkül, a gyakorlatban lehet majd megvalósítani.

A jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek élesen tiltakoztak e tervezet ellen, és összehangolt politikai akciót indítottak a képviselők többségének megnyerésével a július 22-én a nemzetgyűlésnek benyújtott törvényjavaslat módosítása érdekében. A megoldás módját az általuk szervezett augusztus 5-i ankéten Prohászka Ottokár püspök javasolta, és a módosító indítványt a kormánypárt augusztus 11-i értekezletén Bernolák Nándor fogalmazta meg. A nemzetgyűlés ezt elfogadva állapította meg a törvény 3. paragrafusát.

Eszerint a beiratkozáshoz az engedélyt folyamodvánnyal kell kérni, amely felett a kar határoz. „Az engedély megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérő szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalábbis kitegye annak kilenczted részét.” (Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Bp., 1921. 145–146. o.)

* A numerus clausus-törvény genezisével, a 20-as évekbeli alkalmazásával, majd 1928. évi módosításával és a módosított törvénynek a következő három évben, Klebelsberg miniszterségének végéig való végrehajtásával korábbi írásaiban részletesen foglalkoztam [Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921). *Értekezések a történelmi tudományok köréből*. Új sorozat. 88. Bp., 1979. 56–64., 117–178. o.; A numerus clausus-törvény 1928. évi módosításáról. *Századok*, 1994. 6. sz. 1117–1148. o.; *Klebelsberg felsőoktatási politikája*. Bp., 2000. 76–89. o.], ezért csak röviden ismertetem a numerus clausus 20-as évekbeli történetét.

Az e módosítással megszületett törvény elsődleges célja – bár azt *expressis verbis* nem mondta ki – a zsidó hallgatók számának jelentős csökkentése volt. E törvény jogilag meglehetősen problematikus 3. paragrafusa korlátozta a tanulás szabadságának érvényesítését és megsértette a jogegyenlőség elvét. A magyar közjog továbbá nem ismerte a „népfaj” fogalmát, a „nemzetiség” kritériumának pedig lényegében az anyanyelvet tekintette; a zsidóságot a dualizmus kori törvények egyértelműen felekezatként határozták meg. E közjogi problémát úgy oldották meg, hogy a törvény végrehajtási rendeletének melléklete feltüntette a népesség anyanyelv szerinti megoszlására vonatkozó adatokat, a következő megjegyzéssel: „Az izraelitákat külön nemzeti-ségnek véve.”

A numerus clausust, a zsidó hallgatók felvételének 6%-ra való korlátozását valamennyi, a törvény hatálya alá tartozó felsőoktatási intézményben végrehajtották, a jobboldali radikális egyetemi ifjúság rendszeres atrocitásaitól kísérve. A törvény értelmezését illetően két kérdésben eltérések voltak az egyes egyetemek között. Az egyik vitás kérdés az volt, hogy a 6%-os arányt az előírt felvételi létszámhoz vagy a ténylegesen felvett hallgatók számához kell-e viszonyítani; a budapesti tudományegyetem és a műegyetem az utóbbit, a pécsi és a szegedi egyetem az előbbit vette alapul. A másik problémát az jelentette, hogy a kikeresztelkedett zsidók beszámítandók-e a 6%-os keretbe vagy sem (vagyis a zsidókat népfajnak, nemzetiségnek vagy felekezethez, valláshoz tartozóknak tekintik-e). A budapesti tudományegyetem tanácsa úgy határozott, hogy a kikeresztelkedett is „a zsidó nemzetiséghez, illetve fajhoz tartozónak minősítessék”, míg a szegedi és a pécsi egyetem a vallást vette alapul.

A nemzetgyűlésen a szociáldemokrata és a liberális ellenzéki képviselők ismételten élesen bírálták a numerus clausus-törvényt, több alkalommal határozati javaslatot nyújtottak be annak hatályon kívül helyezésére (amelyet a kormánypárti többség rendre elutasított). Ugyanakkor egyes szélsőjobboldali, fajvédő képviselők a törvény „szigorítását” követelték. A Népszövetség – a nemzetközi zsidó szervezeteknek a trianoni békeszerződésre hivatkozó petíciója alapján – előbb 1922-ben, majd 1925-ben foglalkozott e kérdéssel. Az utóbbi alkalommal a Népszövetség Tanácsa tudomásul vette a magyar kormányt képviselő Klebelsberg miniszternek

azt a kijelentését, hogy a törvény kivételes és átmeneti intézkedés, amelyet a kormány kész módosítani, mielőtt a társadalmi helyzet megváltozik. A Tanács elvárta, hogy a törvényt a közeljövőben módosítsák.

Erre egyelőre nem került sor, 1926 szeptemberében azonban a kormányzat – hosszú évek hallgatása után – állást foglalt a numerus clausus alkalmazásával kapcsolatos vitás kérdésekben. Klebelsberg, Bethlennel előzetesen egyeztetve szeptember 9-én telefonon (!) úgy intézkedett, hogy a kikeresztelkedett zsidók a keresztény folyamodókkal egyenlő elbánásban részesítendőek. Ezt később úgy módosította, hogy az egyes karok bírálják el, vajon az áttérés nem a törvény kijátszása céljából történt-e. Ennek ellenére e rendelkezés – a zsidóság felekezetté nyilvánításával – jogilag rést ütött a törvényen. (Mint Vázsonyi Vilmos mondotta egyik képviselőházi felszólalásában: „lehet-e egy népfajból kilépni, mert törvényeink csak a felekezetből való kilépést szabályozzák”.) Klebelsberg másik, ugyancsak telefonon közölt rendelkezése szerint a zsidó hallgatók felvételénél a 6%-os arányt nem a ténylegesen felvett, hanem az engedélyezett felvételi létszám alapján kell megállapítani.

A törvény módosításának kérdése ezt követően is többször felmerült, napirendre tűzését azután 1927 őszén az tette szükségessé, hogy az Alliance Israélite Universelle szeptember 4-én a Népszövetség főtitkárához intézett beadványában felhívta a figyelmet arra, hogy a törvény módosítása még mindig nem történt meg, s ezért felvetette: nem kellene-e a Népszövetségnek ismét megvizsgálnia e kérdést. A magyar kormány – elkerülni kívánva azt, hogy a numerus clausus ügyével a Népszövetség harmadik alkalommal is foglalkozzon – lépéskényszerbe került. Ezért Bethlen már októberi genfi tárgyalásai során határozott ígéretet tett a törvény közeljövőben megvalósítandó módosítására. Ezt követően, a politikai egyeztetések, viták után kidolgozott törvényjavaslatot a képviselőház 1928 februárjában, a felsőház márciusban tárgyalta meg és fogadta el. A módosítás az eredeti törvény 3. paragrafusa inkriminált részének elhagyását jelentette. E szövegrész helyett az 1928. évi XIV. törvény az egyetemre történő felvétel alábbi kritériumrendszerét határozta meg:

„Az engedély megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérő megelőző tanulmányi eredményeire, illetve szellemi képességeire,

másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy elsősorban a hadiárvák és a harctéri szolgálatot teljesítettek és a közalkalmazottak, továbbá a különféle foglalkozási ágakhoz (mezőgazdasághoz, iparhoz, kereskedelemhez, szabad foglalkozásokhoz stb.) tartozók számának és jelentőségének megfelelő arányban jussanak a főiskolákra.” (Magyar Törvénytár. 1928. évi törvény-cikkek. Bp., 1929. 331–332. o.)

A novella e bonyolult szelekciós feltételrendszerét a KSH javasolta, mint utóbb Kovács Alajos, a KSH elnöke írta, az a magyar zsidóság társadalmi struktúráját figyelembe véve azt eredményezte volna, hogy „végeredményben a zsidóság aránya a hallgatók között kb. csak a népességi aránnyal lett volna egyenlő”. A törvény végrehajtása során azonban az egyetemi felvételi bizottságok túlnyomó része az ennek megfelelő aprólékos számításokkal nem bíbelődött (amelyhez egyébként sem az 1920. évi népszámlálásnál frissebb adatok, sem az egyes foglalkozások jelentőségének meghatározása nem állott rendelkezésre), hanem elsősorban a jelentkezők vallását vizsgálta. A törvény pontos alkalmazása – írta Huszti József Klebelsberg-monográfiájában – „olyan bonyolult statisztikai kalkulációkat kívánna, talán szándékosan annyira homályos, áttekinthetetlen, önkényes alkalmazásokra módot nyújtó volt, hogy a gyakorlatban alig lehetett vele valamit kezdeni. A gyakorlat nagyjában az maradt, ami az új törvény előtt volt, annál is inkább, mert a felvételt továbbra is a régi főiskolai és egyetemi hatóságok intézték.” (Huszti József: *Gróf Klebelsberg Kunó életműve*. Bp., 1942. 197. o.)

Így a numerus clausus a törvénymódosítás után is alapvetően a zsidó hallgatók felvételének korlátozását jelentette; 1928 őszén a felvételre jelentkező zsidó tanulók mintegy 70%-át – köztük nagyszámú jeles érettségivel rendelkezőt – nem vették fel az egyetemekre, ami különösen a fővárosban nagy visszhangot váltott ki. Ezért Klebelsberg, a törvény érdemi módosítása látványának bizonyítására törekedve valamennyi jelesen érettségű felvételének biztosítását kívánta, és – bár azt teljes mértékben nem tudta elérni – ennek eredményeként a következő években az I. évre felvett zsidó hallgatók aránya némileg emelkedett.

Klebelsberg lemondása után Ernst Sándor kérésére miniszterségének elején úgy nyilatkozott, hogy az értelmiség túltengésének megakadályozása érdekében a numerus claususnak valamennyi iskolában való bevezetésére gondol,

rövidesen azonban illetékes helyről közölték: a miniszternek „egy pillanatig sem volt szándékában bármilyen felekezeti kérdést felvetni vagy érinteni”, nyilatkozatából nem következethető „bármilyen jogkorlátozás felekezeti alapon”. Ugyanakkor Károlyi Gyula miniszterelnök 1931. augusztus 27-i képviselőházi beköszöntőjében általánosságban kijelentette: „úgy az én egyéni felfogásom, mint az egész kormányunk felfogása az, hogy ebben az országban felekezeti különbséget semmi szempontból tenni nem szabad”. A miniszteri székben Ernst Sándort követő, a kibontakozó gazdasági válság körülményei között minden kérdésben óvatosságra törekvő Karafiáth Jenő a numerus claususszal kapcsolatban nem foglalt állást. (Jóllehet Szily Kálmán államtitkár – aki 1928-ban a felsőházban Teleki Pállal és Wolkenberg Alajos professzorral együtt a törvénymódosítás ellen szólt fel – átadta neki a numerus clausus alakulásáról, a zsidó hallgatók arányának növekedéséről készített összeállítást.)

A kormány politikájában és a numerus clausus gyakorlati alkalmazásában 1932 októbere, a Gömbös-kormány megalakulása után, Hóman Bálint minisztersége idején fokozatosan változások történtek. Gömbös 1932. október 11-i programadó képviselőházi beszédéből azonban erre még nem lehetett következtetni. Gömbös – aki 1920-ban a numerus claususra vonatkozó törvényjavaslat „fajvédelmi” jellegét hangsúlyozta, a zsidókérdés intézményes megoldásáról beszélt, 1923. december 17-én a nemzetgyűlésen a numerus claususnak a budapesti tudományegyetem gyakorlatának megfelelő alkalmazása érdekében nyújtott be határozati javaslatot, szükségesnek tartva a pécsi és a szegedi egyetem „megrendszabályozását”, orvosi fakultásuk megszüntetését, és 1928-ban is a képviselőházban a törvénymódosítás ellen lépett fel – most „nyíltan és őszintén” kijelentette, hogy revideálta álláspontját: „A zsidóságnak azt a részét, amely sorsközösséget ismer el a magyar nemzettel, éppen úgy testvérnek kívánom tekinteni, mint magyar testvéreimet.”

Történeti irodalmunkban vita folyt Gömbös beszédének e részéről. Gyurgyák János szerint „aligha feltételezhetjük, hogy őszintén és gyökeresen revideálta volna antiszemita álláspontját”. Említést érdemel, hogy ő maga ezzel kapcsolatban a Turul Szövetség 1934. március 10-i díszgyűlésén a következőket mondta: „Tudjátok jól rólam, hogy ugyanannak a világnézetnek va-

Gömbös Gyula és Hóman Bálint
a kormánypárt egyik gyűlésén

gyok előharcosa, amelyért ti, a magyar ifjúság síkraszálltok, ismétlem, vagyok és nem voltam. Vagyok anélkül, hogy ezt minden nap a cégtáblámra festeném.” Az kétségtelen, hogy Gömbös 1932 után „nem beszélt fajvédelemről, elmaradtak retorikájából a harsány antiszemita kijelentések” – írta Vonyó József. A Gömbös-kormány időszakában „nem alkottak olyan törvényeket, illetve kormányrendeleteket, melyek direkt módon szolgálták volna a zsidók gazdasági érdekeinek és lehetőségeinek vagy bármiféle jogainak csorbítását”. Törekvései, egyes gyakorlati lépései azonban közvetve a zsidóság korlátozására irányultak. Gömbös miniszterelnöki tevékenységére egyébként is jellemző volt a szavak és a tettek ellentéte; ezt majd a numerus claususszal kapcsolatban is látni fogjuk.

A numerus clausus „szigorúbb” alkalmazását, a zsidó hallgatók felvételének az eredeti törvény szerinti korlátozását a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek kezdeményezték, a „hagyományos” módon, erőszakos akciókkal, ve-

A zsidóságnak pedig nyíltan és oszinton azt mondom: revideáltam álláspontomat. *(Halljuk! Halljuk!)* A zsidóságnak azt a részét, amely sorsközösséget ismer el a nemzettel, éppen úgy testvérnek kívánom tekinteni, mint magyar testvéreimet. *(Helyeslés és taps a jobboldalon.)* Én láttam a háborúban zsidó hőseket, ismerek olyanokat, akiknek arany vitézségi érmük van és tudom, hogy bátran és vitézen verekedtek. És ismerek vezető zsidó férfiakat, akik velem együtt imádkoznak a magyar sorsért *(Ugy van! Ugy van!)* és tudom, hogy a zsidóságnak azt a részét, amely nem akar vagy nem tud beleilleszkedni a nemzet társadalmi közösségébe, elsősorban ők fogják elítélni. *(Jánossy Gábor: Ez igen helyes! – Kabók Lajos: Mindent két részre oszt!)*

Részlet Gömbös Gyula 1932. október 11-i
képviselőházi bemutatkozó beszédéből

rekedésekkel. Ez 1932. október elején a szegedi egyetemen vette kezdetét, ami az éppen akkor hivatalba lépett kormányt kínosan érintette. Ezért Gömbös és Hóman a rektor útján azt üzenté az egyetemi ifjúsági szervezetek vezetőinek, hogy „mindennemű rendzavarást a mai súlyos időkben egyenesen hazafiatlanságnak minősít”, és minden, az egyetem munkáját veszélyeztető magatartás „a legsúlyosabb megtorlást fogja maga után vonni”. Október 27–28-án a budapesti tudományegyetemen történtek atrocitások, amelyeket Hóman a képviselőházban egy interpellációra válaszolva bagatellizálni igyekezett, az egyetem vezetését viszont felhívta arra, hogy „minden rendelkezésre álló eszközzel biztosítsa az egyetemi rendet, az esetleges rendzavarásokat csírájában fojtsa el, a rendzavarók ellen pedig a legteljesebb szigorral járjon el”.

Rövidesen azonban, november 14-én az eddigieknél nagyobb és hosszabb ideig tartó atrocitások kezdődtek a debreceni egyetemen. Hóman vidéki útján erről egy napilapból értesülve táviratban sürgős jelentést kért a történetekről a rektortól, és közölte, hogy a rendzavarás megismétlődése esetén a tetteseket „ha kell, a rendőrség igénybe vételével el kell fogatni és ellenük mind [...] a fegyelmi vizsgálatot, mind a büntető eljárást haladéktalanul meg kell indítani”. A rektor ennek alapján hirdetményben hívta fel a hallgatókat a további rendzavarástól való tartózkodásra, de ez nem járt eredménnyel, az „excessusok” tovább folytatódtak. November 18-án az egyetem „keresztyén magyar ifjúsága” nevében a rendzavarás szervezői memorandumot adtak át a rektornak.

Ebben követelték, hogy a felvételnél „a már nagyon is kiterjesztett numerus reductus a legszigorúbban betartassék. Zsidónak tekintendő

pedig mindazon kikeresztelkedett egyén is, akinek szülei bármelyike az ő születésekor még zsidó volt.” Követelték továbbá a külföldi egyetemi tanulmányok beszámításánál, valamint a külföldi diplomák nosztrifikálásánál a numerus reductus alkalmazását. További követeléseik közé tartozott az is, hogy a zsidó hallgatók sem tandíj-, sem bármiféle más kedvezményben vagy segélyben ne részesüljenek, a doktorrá avatáson tógát ne viselhessenek, és a tantermekben az utolsó padokban üljenek.

A folytatódó tüntetésekről Hóman november 24-én jelentést tett Gömbösnek, majd vele egyetértésben úgy határozott, hogy amennyiben 25-éig a rend nem áll helyre, az egyetemet két hétre bezárhatja – ennek hatására azután az atrocitások megszűntek. A debreceni eseményektől ösztönözve a Magyar Nemzeti Diákszövetség – a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek csúcsszerve – november 26-án memorandumban kérte Hómant az 1928. évi törvénymódosítás hatályon kívül helyezésére, úgy, hogy az eredeti 1920. évi törvény az 1933/34. tanév első félévétől már alkalmazható legyen, és a külföldi diplomák nosztrifikálása is az 1920. évi törvényben foglalt számaránynak megfelelően történjék. E követelések támogatására a Turul Szövetség november 28-án az egyetemeken kétórás diáksztrájkot és gyűléseket rendezett. „Talpra állítjuk az egész magyar fiatalságot, hogy megvédelmezzük és eredeti tisztaságában visszaállítsuk a legigazságosabb törvényt” – írta a Turul Szövetség lapjának decemberi száma, hozzátéve, hogy „nemcsak ezért a törvényért küzdünk, hanem küzdünk a gazdasági élet minden vonalán bevezetendő numerus claususért!”.

A képviselőház november 29-én egy interpelláció kapcsán foglalkozott a debreceni atrocitásokkal. Hóman az interpellációra válaszolva azt hangoztatta, hogy „minden törvényes hatalommal megakadályozni és megtorolni kívánok minden rendbontást, amely az egyetemeken előfordul [...] minden eszközzel biztosítani fogom a tanulás szabadságát az egyetemeken minden diák részére, társadalmi és felekezeti különbség nélkül”. Ugyanakkor azt is kiemelte, hogy „itt sokkal mélyrehatóbb társadalmi mozgalomról van szó [...] súlyos szociális és gazdasági bajok vannak. [...] amikor a magyar diákság látja azt, hogy az életben elhelyezkedni, az egyetemen tanulni nem tud a gazdasági nehézségek miatt, akkor izgatott kedélyállapotban van. Ez az izgatott kedélyállapot robbant ki Debrecenben”, ahol „a

A vezér és a magyar „Giovinezza”

Ez a magyar „giovinezza!” Így kiáltott fel Gömbös miniszterelnök, mikor Rómából hazaérkezve, a pályaudvaron megsejmelte a „Turul” díszszázadot.

A Turul Szövetség díszszázada a Déli pályaudvaron fogadja az 1932. november 14-én Olaszországból hazaérkező Gömbös Gyulát

vagyonosabb zsidó diákok száma évről-évre növekszik”. Utalt arra is, hogy az 1928. évi törvény értelmében nem faji és felekezeti alapon állapítják meg az arányszámot, és ennek eredménye lett a debreceni egyetemen a zsidó hallgatók magas aránya.

Hóman nyilatkozatának ez utóbbi része már bizonyos mértékben jelezte azt, hogy a debreceni események, a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek erősödő nyomásának hatására a kormányzat politikája a numerus clausus alkalmazását illetően módosulni fog. Szily még november 22-én átadta Hómannak az említett, Karafiáth számára készített összeállítást, majd a VKM november végén sürgős tájékoztatást kért az egyetemektől arról, hogy a törvény életbeléptetése óta hány zsidó folyamodott felvételre az I. félévben, közülük hányat vettek fel és hányat utasítottak vissza, továbbá hány oklevelet honosítottak. Ezt követően Hóman – mint utóbb, a képviselőház 1933. november 29-i ülésén mondotta – érintkezésbe lépett az egyetemi hatóságok vezetőivel és a statisztika alapján „őket arra kértem és utasítottam, hogy a felvételeknél a törvény szellemében és ennek megállapításai szerint rigorózusan járjanak el”.

Mindezek eredményeként az 1933/34. félévi felvételek során az I. évre felvett zsidó hallgatók száma a numerus clausus-törvény hatálya alá tartozó intézményekben az előző tanévhez képest 32,5%-kal csökkent, s aránya pedig 13,1%-ról 9,3%-ra (valamennyi felsőoktatási intéz-

Hétfőn megnyiták az egyetemeket, de az előadások mégis elmaradtak

A diákság addig nem hajlandó a zsidókkal együtt tanulni, ameddig a numerus clausust be nem tartják

Hétfőn reggel egyheti szünet után megnyitott a Pázmány Péter tudományegyetem a kora délelőtti órákban minden zavart incidens nélkül folytató az előadásokat. A József műegyetemen azonban egyetlen órát sem lehetett megtartani, mert a keresztény műegyetemi ifjúság nem volt hajlandó az előadóterembe menni. Reggel nyolc óra körül a Gellért-téren gyűlekezett többszáz főnyi műegyetemi hallgató. A diákok izgatottan tárgyalták a műegyetem kényszerű, kétnapos szünetéről, azt hangzottak, hogy miután a rektornak semmi oka sem volt pénteken bezárni a műegyetemet, most erre

azzal válaszolnak, hogy nem mennek az előadásokra. Rohringer műegyetemi tanár, a Hungária bajársi egyesület dominus magistere, a műegyetem aulájába hivatta az összegyűlt diákságot s ott hosszabb beszédet intézett hozzájuk. Felszólította az egyetemi hallgatókat, hogy tovább ne tüntessenek, hanem vegyenek részt az előadásokon. A hallgatók azonban szembe fordultak a bajársi egyesület dominus magisterével, megöbcsogolták és lemondásra szólították fel. Rohringer professzor erre indulatosan sarokfordult és eltávozott, a diákok pedig elhatározták, hogy tüntetőleg távolmaradnak az egyetemről.

A tudományegyetemen is beszüntették az előadásokat

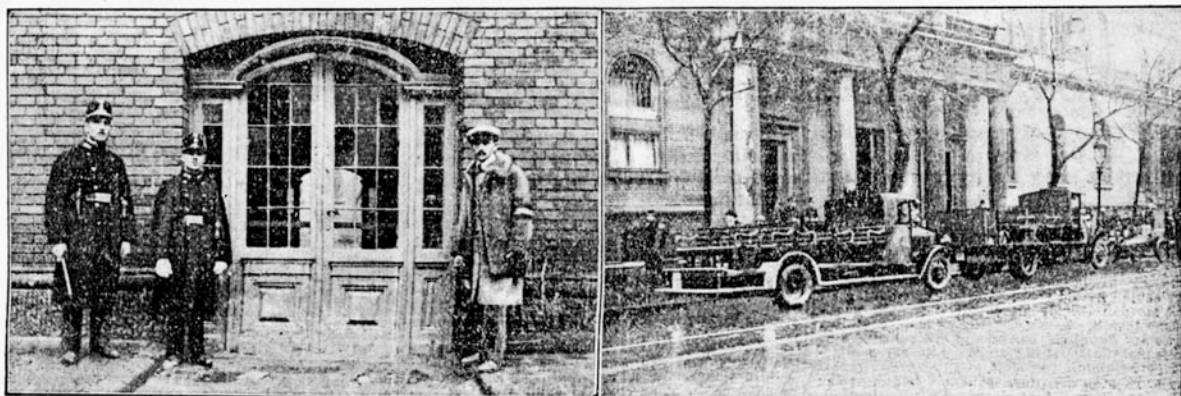
ményt számítva 11,6%-ról 8,4%-ra). Az elsőéves zsidó hallgatók aránya a budapesti tudományegyetemen 9,1%-ról 7,1%-ra, a pécsin 11,8%-ról 9,3%-ra, a szegedin 12,6%-ról 10,2%-ra, a legnagyobb mértékben pedig, 15,0%-ról 6,6%-ra a debreceni egyetemen csökkent. Ez elsősorban az 1932 őszén lezajlott egyetemi demonstrációk és a kormányzat politikája módosulásának, az egyetemi vezetőknek adott instrukcióknak a következménye volt, a nemzetiszocialista Németországban 1933. április 25-én kiadott birodalmi törvény (Gesetz gegen die Überfüllung deutscher Schulen und Hochschulen) Magyarországon nagyobb visszhangot nem váltott ki. (E törvény végrehajtási rendelete szerint az újonnan felvett hallgatók között a „nem árják” aránya az 1,5%-ot, az összhallgató-létszámon belül pedig az 5%-ot nem haladhatja meg.)

A zsidó hallgatók száma csökkenésének e mértéke azonban a jobboldali radikális egyete-

mi ifjúsági szervezeteket korántsem elégtette ki. Ezért 1933 november–decemberében és 1934 januárjában nagyarányú, kiterjedésű, időtartamukat és erőszakos jellegüket tekintve az előző megmozdulásokat lényegesen felülmúló, a numerus clausus alkalmazásának további alakulását jelentősen meghatározó demonstrációkat rendeztek. Ezek most is Debrecenben kezdődtek, november 13-án. A zsidó hallgatók elleni tetteges fellépés, majd enyhébb formában „eltanácsolásuk”, utcai tüntetések következtében az egyetemen az oktatás az őszi félévben ismétetlen szünetelt, a második félév megkezdését pedig a mozgalmat irányító 30-as bizottság beiratkozási sztrájkjal akadályozta.

A megmozdulások, demonstrációk rövidesen a budapesti tudományegyetemre és a műegyetemre, valamint a pécsi és a szegedi egyetemre is kiterjedtek. Különösen súlyos atrocitások történtek a budapesti bölcsészkaron, ahol mintegy 800–1000 fős, más karok hallgatóiból álló tömeg a kar épületébe erőszakosan behatolva inzultálta a zsidó hallgatókat; Kornis Gyula dékán csak a rendőrség segítségével tudta a rendet helyreállítani. Az oktatást az egyetemen emiatt szüneteltették, ugyancsak bezárták a műegyetemet is, ahol Herrmann Miksa rektor beszámolója szerint „oly nagyfokú verekedések történtek, hogy a rend fenntartása teljesen kilátástalan volt”.

A jobboldali radikális ifjúsági szervezetek követelése – a demonstrációk központi irányításából és összehangolásából következően – tartalmilag, de nagyrészt szövegszerűen is azonosak voltak, elsősorban az eredeti numerus clausus-törvény visszaállítása. A műegyetemi ifjúsági szervezetek november 20-i, Hómanhoz

KÉPEK AZ EGYETEMI TUNTTETÉSÉRŐL. Baloldalt: az egyetem hátsó bejárata, amelyet betörték a tüntető diákok. Jobboldalt: az egyetem előtt a rendőrség riadóautói állnak, mielőtt a rendőrök az épületből eltávolították a tüntetőket

Képek az egyetemi eseményekről: a bölcsészeti karon csak a bölcsészeket engedték be; más fakultások hallgatói létrán másztak be a bölcsészeti karra. Jobboldali kép: a közgazdasági egyetemről a bölcsészkarra vonul a diákság.

Angyal Pál rektor autótaxin távozik a bölcsészeti karról, ahol beszédet intézett a tüntető diákokhoz.

Diáksokaság a jogi kar és a közgazdasági egyetem közt.

intézett beadványa szerint: „A numerus clausus törvény oly módon hajtassék végre, hogy általa minden fakultás összhallgatóságának figyelembe vételével legyen biztosítva a keresztény ifjúságnak megfelelő számarány. Ennek folyományaként mindaddig zsidó hallgatók az egyetemre felvételt ne nyerhessenek, ameddig a zsidóság országos számarányának megfelelő

percentuális érték el nem éretett. Hasonló elvek érvényesüljenek a diplomák honosításánál is.” A követelések között szerepelt „a zsidókérdés általános rendezése”, és voltak helyi követelések is, így a Turul Szövetség szegedi vezérsege és a Hungária (a műegyetemi bajtársi szervezet) a debreceni példát követni kívánva arról hozott határozatot, hogy a zsidó hallgatók csak az utolsó padokban ülhessenek.

A kormányzatnak az egyetemi zavargásokkal, a jobboldali radikális ifjúsági szervezetek követeléseivel kapcsolatos állásfoglalását először Hómannak a képviselőház november 29-i ülésén Meskó Zoltán szélsőjobboldali képviselő interpellációjára adott válasza jelentette. Hóman ezúttal is elítélte az egyetemi atrocitásokat, majd részletesen foglalkozott a numerus clausus kérdésével. „Felvilágosította” Meskót, hogy az eredeti törvényt 1928-ban módosították, majd ismertette az egyetemi vezetőknek adott utasítás eredményeként az I. éves zsidó hallgatók számának csökkenésére vonatkozó adatokat. Rámutatott a zsidó hallgatóknak a felsőbb évfolyamokra való felvételére vonatkozó adatokra.

lyamokon tapasztalható magasabb aránya okaira, az egyik: „a zsidó ifjúság sokkal erősebb szelekció alapján jut az egyetemre, mert kisebb számban vétetik fel, tehát ott inkább a jeles tanulók vétetnek fel, a keresztény ifjúságnál pedig a gyengébbek is felvétetnek”, a másik pedig a keresztény ifjúság nehéz szociális és gazdasági helyzete. Ezt követően vázolta a megoldás két módját, egyrészt „egy erőteljes középiskolai és egyetemi felvételi szelekció” alkalmazását, másrészt pedig az ifjúság szociális és gazdasági segítségét. Ezek alapján – mondotta – „feltétlenül el kell érniük azt az eredményt, hogy a magyar keresztény ifjúság és a zsidó ifjúság között az egyetemen nem lesz semmiféle arányban eltérés az országos arányszámhoz képest”. (Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. XVIII. k. 328–335. o.) Azt, hogy a szelekció céltudatos végrehajtásával és a hallgatók szociális helyzetének javításával a törvény megváltoztatása nélkül „kialakul az országos arányszám”, Hóman már néhány nappal előbb egy hírlapi nyilatkozatában is kifejtette.

A kormányzat állásfoglalásában a következő állomás Gömbösnek és Hómannak az egyetemi ifjúság vezetőivel december 7-én folytatott megbeszélése volt. Ezen Gömbös kijelentette, hogy „mint minden törvénynek, így az egyetemi felvételeket szabályozó törvényeknek a betartásához ragaszkodik, illetőleg azok szellemének és rendelkezésének érvényesítéséhez”. Ez lényegében azt jelentette, hogy az 1928. évi törvény módosítására ugyan nem kerül sor, de az egyetemi felvételi bizottságok a gyakorlatban megfogják valósítani a zsidó jelentkezők felvételének az eredeti törvény szerinti korlátozását. A jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek is így értékelték Gömbös nyilatkozatát; mint a Turul Szövetség folyóirata következő számában hangsúlyozta: „Gömbös Gyula volt az, aki biztosította a numerus clausus betartását a jövőben, amit a Bethlen–Klebelsberg rezsim alatt tízévi küzdelemmel sem lehetett elérni.” A december 7-i tárgyaláson Gömbös egyúttal azt is közölte, hogy a felvett hallgatók szerzett jogainak megsértését, valamint a tantermekben való elkülönítését nem tartja az ország érdekeivel összeegyeztethetőnek. Az egyetemi felvételek során követendő irányelveket Hóman az 1934. január 4-i, a VKM-ben tartott bizalmas értekezleten tárgyalta meg a rektorokkal. E megbeszélésről jegyzőkönyv vagy emlékeztető nem ma-

radt fenn; a lényeg nyilvánvalóan az volt, amit Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter a Minisztertanács január 16-i ülésén jelentett be: „A jövő évben be fogják tartani a zsidó arányszámot.”

A tömegdemonstrációk hatására egyes egyetemek már ezt megelőzőleg hasonló álláspontot alakítottak ki. Így a debreceni Egyetemi Tanács december 12-i ülésén úgy határozott, hogy a 30-as bizottság követeléseinek a felvételekre vonatkozó részét „a fennálló törvényes szabályok keretein belül megszívlelésre és teljesítésre nyomtatékosan a tudománykarok figyelmébe ajánlja”. A budapesti tudományegyetem tanácsa pedig december 22-i ülésén jóváhagyólag tudomásul vette a kari felvételi bizottságok tagjainak részvételével tartott karközi értekezleten kialakított, a felvételek során alkalmazandó szempontokra és eljárásra nézve követendő elveket. Ezek: a felvételek „úgy eszközölködnek, hogy a felvételt nyerő egyének létszámában a törvény vonatkozó szempontjaival kapcsolatos arányok a jövőben a legpontosabban érvényesüljenek”; az érettségi minősítésének megváltoztatása következtében az 1928. évi törvény végrehajtási rendeletének a jelesen érettek előnyben részesítésére vonatkozó része a kitüntetéssel érettekre módosítandó; a felvételeknél érvényesítendő arányt a külföldön szerzett oklevelek honosításánál is alkalmazni kell; a numerus clausus kijátszása céljából külföldi egyetemeken kezdett tanulmányok az itthoni tanulmányi időbe nem számíthatók be.

A kormányzat és az egyetemek állásfoglalásának változása kifejezésre jutott a súlyos rendezavarásokkal szembeni erőtlen fellépésben, az atrocitásokat elítélő nyilatkozatokat nem követték határozott intézkedések, a demonstrációk irányítói ellen hozott fegyelmi ítéletek pedig feltűnően enyhék voltak. Mint Gömbös mondotta említett, az 1934. március 10-i Turul-dísztáboron elhangzott beszédében: „Őszintén megmondom nektek, nekem sokkal erősebb rendszabályokat kellett volna életbeléptetni az elmúlt diákszavargások alkalmával. De türtőztettem magam, mégpedig azért, mert fiatal magyar testvéreimmel álltam szemben.” Az egyetemi vezetők, professzorok közül csak kevesen voltak, akik az atrocitások elkövetőivel szemben erélyesebb fellépést követeltek. Ezek közé tartozott Csikesz Sándor, a debreceni református hittudományi kar dékánja, aki azt javasolta, hogy a zavargások kezdeményezőit gyorsított fegyelmi

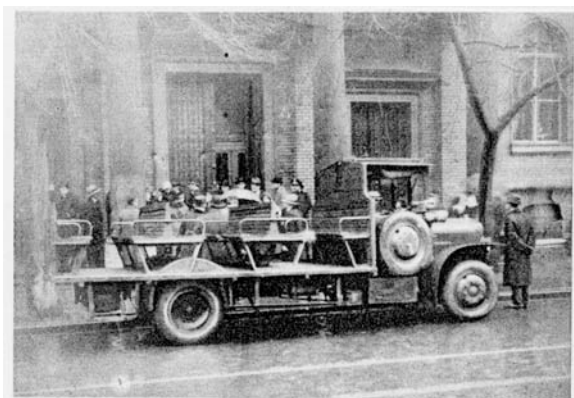
eljárással zárják ki az egyetemről, a műegyetemen pedig Söpkéz Sándor és Bud János – veszedelmesnek tartva az események „lanyha kezelését” – követelték a kezdeményezők és felbujtók felkutatását és szigorú megbüntetését. Nem hagyható figyelmen kívül egyébként az sem, hogy az atrocitások elkövetői esetében korántsem csak fegyelmi vétségről volt szó; Váry Albert kormánypárti képviselő a képviselőház 1933. december 18-i ülésén rámutatott arra, hogy a törvényes jogon az egyetemen tanuló zsidó hallgatók elleni erőszakos fellépés „nyílt lázadás a jogrend ellen” [...] a törvény kötelező jellege ellen és nyílt támadás a jogegyenlőség ellen, veszélyezteti a jogrendet [...] ezek közönséges bűncselekmények, amelyek a büntető törvénykönyvbe ütköznek és akkor is véget kell vetni ezeknek, ha az egyetem belső területén történnek, mert az egyetem ezek számára nem lehet védett hely”.

Az 1934/35. tanévben azután – érthető módon – igen nagy mértékben, mintegy 41%-kal csökkent az I. éves zsidó hallgatók száma, aránya pedig a numerus clausus-törvény hatálya alá tartozó intézményekben – amelyek köre a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem létrehozásával némileg bővült – 5,9, valamennyi felsőoktatási intézményt figyelembe véve 5,5%-ra csökkent. Arányuk a budapesti tudományegyetemen már csak 5,6, a debrecenin 5,0, a pécsi 4,0, a szegedin még 6,5% volt, a jogi karokon 5,2, az orvosin 7,0, a műegyetem mérnöki karain 6,9, a közgazdasági-kereskedelmi osztályon pedig 9,2%. A következő két tanévben az I. éves zsidó hallgatók száma és aránya csekély mértékben nőtt; az egyes intézmények és karok közötti kisebb-nagyobb eltérésekkel. Így pl. a budapesti tudományegyetemen a zsidó hallgatók aránya 1936/37-ben 4,9%-ra csökkent, a vidéki egyetemeken viszont némileg nőtt; csökkent arányuk a jogi, az orvosi és a mérnöki karokon (5,0, 5,4, ill. 4,6%-ra), növekedett viszont a közgazdasági-kereskedelmi osztályon, 17,8%-ra, valamint a bölcsészeti karokon, 8,1%-ra. (Ez utóbbi azzal függött össze, hogy a budapesti bölcsészkaron az Országos Rabbiképző Intézet hallgatói – akiknek az intézet szabályzata szerint bölcsészeti doktorátust kellett szerezniük – korlátozott jogú hallgatókként a zárt számon felül felvételt nyertek.)

A jeles, sőt a kitűnő érettségivel jelentkező zsidó jelentkezők jelentős részét elutasították, ugyanakkor nagyon sok elégségesen érett nem

zsidót felvettek. Így pl. a pécsi egyetem orvosi karán az 1934/35. tanévben a 48 zsidó jelentkezőből hármat vettek fel, a 45 elutasított közül 4 kitűnő, 18 pedig jeles érettségi eredménnyel rendelkezett, ezzel szemben 16 elégségesen érett nem zsidó nyert felvételt. 1935/36-ban a szegedi orvosi fakultáson a 31 zsidó folyamodóból hármat vettek fel, 5 kitűnően és 8 jelesen érettet elutasítottak, míg 17 elégségesen érett nem zsidót felvettek. Az 1936/37. tanévben a budapesti jogi karon 6 kitűnő és 10 jelesen érettségizett zsidó, továbbá egy kitűnően és 9 jelesen érettségizett keresztény vallású, de zsidó származású folyamodót elutasítottak, ugyanakkor 164 elégségesen érett nem zsidót felvettek. (1935-től egyébként már több intézményben a kikeresztelkedettek számát külön feltüntették.) Ez a körülmény nem kis mértékben hozzájárult a felvételt nyert hallgatók kedvezőtlen minőségi összetételéhez: az 1935/36. tanévben pl. az I. évfolyamon az elégséges középiskolai érettségivel rendelkezők aránya 41,3% volt, különösen magas a pécsi egyetemen (54,9%), a szegedi egyetemen (56,5%) és a jogakadémiákon (68,2%), a karok közül pedig a jogi fakultásokon (48,5%).

A jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek vezetői feltehetőleg ismerték az 1934/35. évi felvételek adatait – az egyetemi felvételi bizottságok elnökei túlnyomórészt a bajtársi egyesületek magisterei voltak –, s ezért e tanévben egy kisebb budapesti orvoskari megmozdulást leszámítva a szokásos őszi „excessusok” elmaradtak. 1935 novemberében azonban a budapesti bölcsészkaron ismét atrocitások voltak; Melich János dékán jelentése szerint november 29-én egy, mintegy 60-80 főből álló, javarészt jogi kari és műegyetemi hallgatókból álló csoport megzavarta az előadásokat, és amikor a dékán a főépület kapuját bezáratta, a tüntetők a hátsó kaput betörve hatoltak be az épületbe, és a zsidó hallgatókat a tantermekből „eltanácsolták”; emiatt az oktatást néhány napig szüneteltették. Ennél súlyosabbak voltak és nagyobb visszhangot váltottak ki a november 20-án kezdődő szegedi demonstrációk, amelyek a zsidó hallgatók elleni fellépéssel, a hátsó padokba kényszerítésükkel és utcai tüntetéssel kezdődtek, majd a keresztnek a tantermekben való kifüggesztése követelésével és a zsidó hallgatók távozásra való felszólításával folytatódtak. Az Emericana által kezdeményezett mozgalom alapvetően antiszemita jellegű volt (mint ahogy ezt megelőzően a műegyetemen és a pécsi egyetemen is a kereszt

Képek a hétfői egyetemi eseményekről. Főnt: rendőrségi riadóautó az egyetem Múzeum-körúti épülete előtt; a kapu előtt rendőrök távolítják el a csoportosuló diákokat. Lent: rendőrök állnak az egyetem udvarában, az épület betört ablaku hátsó bejárata előtt.

kifüggesztése a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek követelésére ilyen jelleggel történt). A református egyetemes konvent elnöksége azonban ennek felekezeti tendenciát is tulajdonított. (1936. január 27-i állásfoglalása szerint „a kereszt kítűzését követelő mozgalom olyan körökből és olyan szellemből indult ki, amely az állami és közintézmények katolikus jellegének csendes előkészítésén és biztosításán fáradozik”). Az Egyetemi Tanács véleménye megoszlott e kérdésben; Zolnai Béla bölcsészkarri dékán és Szent-Györgyi Albert orvoskari prodekan elleneztek a kereszt kifüggesztését, Szent-Györgyi szerint „a zavargások bizonyos tekintetben már egész terrorisztikus, tanácsköztársasági jelleget kezdenek öltetni [...] már az Egyetemi Tanács is terrorizálva van és terror-félelem befolyásolja elhatározását”. Az Egyetemi Tanács végül is – lényegében Hóman egyetértésével – hozzájárult a kereszt kifüggesztéséhez.

1936 őszén a budapesti bölcsészkaron voltak kisebb zavargások, ezúttal is más karok hallgatói jóvoltából, akik Rybár dékán beszámolója szerint „a Trefort-kertben gyülekezve nyomultak be épületeinkbe és zavarták meg az előadásokat”, november 18-án pedig az Angol-Magyar Bank és a Magyar Általános Hitelbank előtt volt utcai tüntetés; a rendőrség 12 jogi kari, három orvoskari és 9 műegyetemi hallgatót állított elő (majd rövidesen elengedett). Nagyobb tüntetésekre került sor 1937 február-márciusában a budapesti tudományegyetemen és különösen a pécsi egyetemen. A budapesti bölcsészkaron február 24-én egy kisebb, nagyjából Turul-sapkás egyetemistából álló csoport behatolt a bölcsészkar épületeibe, megzavarta az előadásokat, és néhány zsidó hallga-

tót inzultált. Pécsen február végén ugyancsak megverték a zsidó hallgatókat, és több napig erőszakosan meggátolták a zsidó hallgatókat az előadások látogatásában.

Az ez idő tájt érezhetően erősödő antiszemita hangulattal összefüggésben a jobboldali egyetemi ifjúsági szervezetek azonos tartalmú követelése a korábbiaknál radikálisabbak voltak. A Turul Szövetség 1936. december 2-i – több más szervezet részvételével tartott – nagygyűlésén a Hungária képviselője „a zsidóságnak fajjá nyilvánítását és a numerus claususnak eszerint való alkalmazását” követelte. A pécsi egyetemi ifjúsági szervezetek 1937. február 25-i nagygyűlésén elfogadott beadvány azt kívánta az Egyetemi Tanácstól, hogy „nyújtson biztosítékot arra nézve, miszerint az orvos- és bölcsészettudományi karokon, melyek [...] a numerus clausus-törvényt nem tartják tiszteletben, a jövőben mindaddig egy zsidó hallgató sem fog felvételt, sem más egyetemről és karról beírni, míg a jelenlegi zsidó hallgatók arányszáma a zsidóság országos arányszámának megfelelő 5,1%-ig le nem apad. [...] az egyetem zsidóknak külföldön szerzett diplomáit egyáltalán ne nosztrifikálja és az egyetemre való felvételért folyamodó kikeresztelkedett zsidók a felvételi kérvények elbírálásánál zsidók gyanánt legyenek tekintetbe véve”. Ehhez hasonlóan a Turul debreceni kerületi vezérsege 1937. májusi memorandumában követelte „a numerus claususnak az összes karokon való szigorú megtartását, a diplomák nostrifikálásánál, valamint az egyetemi, illetőleg klinikai és kórházi állások betöltésénél való alkalmazását [...] a fakultásonkénti és az évfolyamonkénti numerus clausus bevezetését”, továbbá az egyetem és a gazdasági akadémia első évfolyamára „a zsidó hallgatók felvételének megszüntetését mindaddig, amíg a zsidó hallgatók létszáma számarányuk mértékére le nem csökken”.

E követelésekkel több egyetem vezetése is egyetértett. A debreceni Turul idézett memorandumát Tankó Béla rektor is aláírta. Jellemző volt a pécsi egyetem tanácsának állásfoglalása az egyetemi ifjúsági szervezetek említett beadványával kapcsolatban. Az Egyetemi Tanács 1937. március 18-i ülésén Kérészy Zoltán jogi kari dékán előadói jelentésében abból indult ki, hogy az 1928. évi törvény „hatályba lépte után is megmaradt gyakorlat értelmében a beiratkozásoknál az egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma az illető népfaj vagy nemzetiség népességének országos arányszámát nem

haladhatja túl [...] Amennyiben tehát a két kar ezt a gyakorlatot szigorúan nem követte volna, az Egyetemi Tanács kérje fel, hogy a jövőben e gyakorlathoz lehetőleg alkalmazkodjék.” Teljesíteni kell szerinte a nosztrifikálás tilalmára vonatkozó kérést is, nem értett egyet viszont azzal, hogy az arányszám eléréséig egyetlen zsidó hallgatót se vegyenek fel. Végül megállapította: a zsidók „faji minőségén a keresztény hitre való áttérés változtatást nem eszközöl”, és ezért megfontolandónak tartotta, hogy a karok a jövőben ezeket zsidóknak tekintsék. Az Egyetemi Tanács az előadói jelentést – Gorka Sándor orvoskari és Halasy Nagy József bölcsészkar dékán egyes fenntartásai mellett – egyhangúlag elfogadta.

Akadtt azonban olyan pécsi professzor, Molnár Kálmán, aki határozottan és a nyilvánosság előtt is elítélte a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek erőszakos akcióit. Egy névtelen levélre írt, nyomtatásban is megjelent „Nyílt válasz”-ában kijelentette: „minden törvénytelen és minden durva cselekedetet elítélek, s így elítélem a keresztény jelszavakat kompromittáló ifjak rendbontó kihágásait is”, az ifjúság „semmiféle jogtalan cselekedetét védeni nem fogom s a bűnösöknek büntársává – sem sunyi biztató mosollyal, sem »bölcs« hallgatással – lealacsonyodni nem fogok”.

A numerus clausus kérdése felmerült a képviselőház 1937. május 14-i ülésén is. Végváry József – a Turul fővezére – a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek említett követeléseivel összhangban a numerus clausus szigorú betartását kívánta, fakultásonként és szakonként is, kiterjesztését a nosztrifikálásra, az egyetemi és klinikai állások betöltésére, valamint a magántanári képesítésekre; ott pedig, ahol a százalékot túllépték, addig ne lehessen zsidókat felvenni, amíg számarányuk megfelelően le nem csökken. Erre reflektálva Hóman megismételte 1933. november 29-i említett felszólalásában foglaltakat, és ezúttal is hangsúlyozta, hogy „a sokat hangoztatott országos arányszámnak önmagában, automatikusan kell érvényesülnie”, s ez meg is történik.

Az 1937. február–márciusi demonstrációk és az egyetemi vezetés állásfoglalása következtében az 1937/38. tanévben az I. éves zsidó hallgatók száma közel 25%-kal, aránya pedig 5% alá csökkent. Arányuk a budapesti tudományegyetemen már csak 3,3, a pécsin 3,9, a jogi karokon 3,8, a mérnöki karokon pedig 4,3% volt. Hóman a rektorokkal tartott 1937. szeptember 15-

i értekezleten közölte, hogy a numerus clausus „faji arányszáma ma már be van tartva”. Egyúttal arra kérte a rektorokat, hogy az újabb tüntetésektől tartsák vissza az ifjúságot. A szokásos őszi rendezvények azonban most sem maradtak el. A legsúlyosabbak a budapesti tudományegyetemen voltak, a Trefort-kerti tüntetés – Császár Elemér bölcsészkar dékának a VIII. kerületi rendőrkapitányhoz intézett átiratából kitűnően – „rombolással is párosult”. Kérésére a rendőrség is közbelépett, és a tüntetők közül 19 főt – ezúttal is más karok hallgatóit – előállított.

A tüntetők egyébként már a numerus nullust követelték, és a bajtársi egyesületek 1938. tavaszi állásfoglalásai is a további radikalizálódást tükrözték. A Turul Szövetség március 15-i követelése között a numerus clausus „legszigorúbb” betartásán és a nosztrifikálás megszüntetésén túlmenően a zsidóság fajjá nyilvánítása, a vegyes házasságok megszüntetése, a zsidók névmagyarosításának megtiltása és az általános numerus clausus bevezetése is szerepelt. A Hungária azért bírálta az első zsidótörvény tervezetét, mert az „nem helyezkedik teljes egészében faji alapokra”. A jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek 1937/38. tanévi követelése már a második, sőt részben a harmadik zsidótörvény irányába mutattak. Ez idő tájt módosult az addig általában mérsékeltebb Emericana álláspontja is: az Emericana vezérsege 1938 tavaszán közzétett kiáltványának 2. pontja szerint az Emericana „nem tartja minden feltétel nélkül magyarnak a megkeresztelkedett zsidót, sem annak utódait” (és a kiáltvány több más pontja is antiszemita tendenciájú volt). Ennek megfelelően az Emericana 1938. április 23–24-én Pécsen tartott országos Diétájának határozata követelte az egyetemi felvételek során a kikeresztelkedett zsidókkal szemben az addiginál is szigorúbb mérték alkalmazását.

Az 1938 májusában elfogadott első zsidótörvény a felsőoktatást csak közvetve érintette. E törvény értelmében ugyanis az ügyvédi, mérnöki és orvosi kamarába zsidókat csak olyan arányban lehet felvenni, hogy számuk a tagok számának 20%-át nem haladhatja meg, és mindaddig, amíg a nem zsidó kamarai tagok aránya a 80%-ot el nem éri, zsidók a kamarába csupán az újonnan felvett tagok 5%-a erejéig vehetők fel. E rendelkezés a zsidó hallgatók jogi, mérnöki és orvosi tanulmányainak perspektíváját, e területeken való jövőbeni elhelyezkedésük lehetőségeit nyilvánvalóan korlátozta.

Az 1938/39. tanévben az I. éves zsidó hallgatók száma közel a felére, aránya pedig 2,4%-ra csökkent. Az egyetemeken közül arányuk a legalacsonyabb a budapesti és a pécsi tudományegyetemen volt (2,1, ill. 1,5%), a karok közül a jogi fakultásokon (1,1%) és a műegyetem mezőgazdasági és állatorvosi karán (2,7%) volt, de a közgazdasági és kereskedelmi osztályon is 3,3%-ra, a bölcsészkarokon pedig 4,5%-ra csökkent. A 30-as években egyébként fokozatosan és igen nagy mértékben csökkent a külföldi egyetemeken tanuló zsidó hallgatók száma is. Ebben része volt a politikai változásoknak (a német, valamint az Anschluss után az ausztriai egyetemeken folytatható tanulmányok lehetőségének megszűnése), a valutáris nehézségeknek, valamint az érettségit tett zsidó tanulók száma nagyarányú csökkenésének is.

A numerus clausus történetének új fejezetét a második zsidótörvény jelentette. E törvényjavaslatot a kormány 1938. december 23-án nyújtotta be, és az a numerus claususra vonatkozó rendelkezést még nem tartalmazott. Utóbb azonban a kormány javasolta erre egy új paragrafus beillesztését. (Mint Tasnádi Nagy András igazságügy-miniszter a törvényjavaslatot megtárgyaló képviselőházi bizottsági ülésen kijelentette, szükséges, hogy „ebben a törvényben mondassék ki a numerus clausus – amely eddig csak a gyakorlatban érvényesült – 6 %-os alapon”). Ennek megfelelően iktatta be a bizottság a törvényjavaslatba 7. §-ként azt a szöveget, hogy az egyetemeken és főiskolák első évfolyamára zsidót csak olyan arányban lehet felvenni, hogy a zsidó hallgatók száma az egyetem vagy főiskola illető karára (osztályára) felvett összes első évfolyamos hallgatók számának 6%-át ne haladja meg.

E szöveget azonban a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek nem tartották kielégítőnek, és ennek módosítását kívánták.

Ezt a Hungária kezdeményezte, amely február 12-i memorandumában – az előzők során említett követeléseknek megfelelően – azt javasolta, hogy az első évfolyamra felvehető zsidók számát az összes évfolyamon tanuló zsidók létszáma alapján állapítsák meg, „oly módon, hogy az összes évfolyamok egyesített létszámának legfeljebb 6 %-a lehessen zsidó”, és ennek értelmében az első évfolyamra zsidó hallgató mindaddig ne legyen felvehető, míg az összlétszámában a zsidók arányszáma 6% alá nem csökken. Március 6-án a Hungária vezetői ezzel kapcsolatban Szily államtitkárral tárgyaltak, aki megígérte e javaslat támogatását, arra másnap Teleki Pál miniszterelnök is pozitív választ adott, és 8-án az ifjúsági szervezetek vezetőivel megegyezett a módosítás szövegében. (Említett érdemel, hogy a második zsidótörvény általános indokolását Teleki fogalmazta meg, február 22-i képviselőházi programadó beszédében pedig arra hivatkozott, hogy „én hoztam a numerus clausust, és tiltakoztam a törvényhozás másik Házában [...] annak megszüktítése, hatásának tompítása ellen”). Március 11-én Hóman fogadta az ifjúsági szervezetek vezetőit, és megígérte, hogy az egyetemi numerus clausust az általuk kívánt módon fogják biztosítani. A képviselőházi bizottság ilyen értelemben módosította a törvényjavaslat szövegét, új szövegrészként pedig 12%-ban határozta meg a közgazdasági és kereskedelmi osztályon a zsidó hallgatók arányát (összhangban a magánvállalati alkalmazások körében megállapított 12%-os aránnyal); és az országgyűlés két háza e paragrafust a bizottsági javaslat szerinti szövegezésben fogadta el.

A jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek követelésének „alátámasztására” a Turul Szövetség országos fővezérsége még március elején úgy rendelkezett, hogy szervezeteik akadályozzák meg a zsidó hallgatóknak az egyetemekre való belépést, de rövidesen – a tör-

Részlet az egyetemi és főiskolai hallgatók felvételének szabályozásáról szóló
1940. november 15-i törvényjavaslat miniszteri indoklásából

Az 1928 : XIV. t.-c. végrehajtásában mindamelllett hivatali elődeim a zsidóság egyetemi és főiskolai felvételének korlátozását esetről-esetre kiadott intézkedésekkel lényegében továbbra is fenntartották mindaddig, amíg ez a kérdés az 1939 : IV. t.-c. megalkotásával újabb és átfogóbb törvényes szabályozáshoz jutott. Az újabb törvényes szabályozás a zsidóság egyetemi és főiskolai felvételének korlátozását kiemelte az eddigi szabályozás köréből és ezt a kérdést is a zsidóság társadalmi és gazdasági helyzetének megoldására irányuló egységes és rendszeres szabályozás körébe utalta.

Kérem a közvéleményt, idézze emlékeztébe, hogy én hoztam a numerus clausust. (*Helyeslés és taps jobbfelől.*) én tiltakoztam a törvényhozás másik Házában, amelynek akkor tagja voltam, annak megszükitése, hatásának tompítása ellen, de ugyancsak én oszlattam fel a »Britanniát« is 1920-ban. (*Taps.*)

Részlet Teleki Pál 1939. február 22-i képviselőházi bemutatkozó beszédéből

vényjavaslat vonatkozó paragrafusának módosítását illető megegyezésre tekintettel – e rendelkezését visszavonta. A Turul debreceni kerületi vezerségét azonban erről – állítólag – csak késve értesítették, s így egyesületeik március 9-étől 13-áig megakadályozták a zsidó hallgatókat az előadások látogatásában. Az egyetem vezetése ezúttal is tehetetlennek bizonyult, és az Egyetemi Tanács május 26-i ülésén hozott határozatában felhívta a miniszter figyelmét „arra a szomorú tényre, hogy az egyetem rendje fölött az egyetem fegyelmi hatósága alá nem eső Turul disponál”.

A faji alapra helyezkedő második zsidótörvény értelmében zsidónak kellett tekinteni azt is, „akinek legalább egyik szülője, vagy akinek nagyszülői közül legalább kettő a jelen törvény hatálybalépésekor az izraelita hitfelekezet tagja, vagy a jelen törvény hatálybalépése előtt az izraelita hitfelekezet tagja volt” (kivéve azt, akinek szülei közül csak az egyik és nagyszülei közül is legfeljebb kettő volt az izraelita hitfelekezet tagja, és mindkét szülője már a házasságkötéskor valamely keresztény hitfelekezet tagja volt). Ezért természetesen a numerus clausus alkalmazása során a keresztény vallású, de zsidónak minősülőket is a 6 (ill. 12) %-os arányba kellett beszámítani. Mentésítették viszont a törvény rendelkezései alól a magas világháborús kitüntetéssel rendelkezők, a 75 vagy 100%-os hadirokkantak, a világháborúban hősi halált haltak, valamint az 1918–1919. évi ellenforradalmi mozgalmak résztvevőinek gyermekeit. Így rendelkezett a törvény e paragrafusának végrehajtásáról szóló kormányrendelet is (azzal, hogy az egyébként zsidónak tekintendő, az utóbbi kategóriához tartozó hallgatókat a megállapított arányszámon felül is fel lehet venni). E rendelet a numerus clausus hatályát valamennyi felsőoktatási intézményre kiterjesztette, és részletesen szabályozta az első évfolyamra felvehető zsidó hallgatók száma megállapításának módját.

A második zsidótörvény egyéb rendelkezései – így a zsidók közszolgálatban való alkalmazá-

sának tilalma, az ügyvédi, mérnöki és orvosi kamarákban a zsidó tagok számának 6%-ban való maximálása és új zsidó tagok felvételének gyakorlatilag a megszüntetése – még inkább a zsidó hallgatók egyetemi felvételének minél alacsonyabb mértékre való korlátozása irányába hatott. (A Belügyminisztérium 1940. június 28-i, a VKM-hoz intézett átiratában – hivatkozva arra, hogy az orvosi kamara tagjainak 30%-a zsidó – javasolta is, hogy a zsidó hallgatóknak az orvosi karokra való felvétele „még jobban megszorítottassék, illetőleg bizonyos ideig teljesen szüneteltessék, mert [...] az egyetemről kikerülő zsidó orvosoknak hosszú évekig még csak lehetőségük sem lesz arra, hogy az orvosi kamarákba felvétessenek és orvosi gyakorlatot folytathassanak”).

A második zsidótörvény vonatkozó rendelkezései és a fokozódó antiszemitizmus következtében az 1939/40. tanévben lényegesen csökkent az I. évre felvett zsidó hallgatók száma és aránya. E tanévre hivatalos – a KSH által közölt – statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre, a Hóman számára készített, az I. félévre vonatkozó, csak az egyetemek, a jogakadémiák, valamint az akkor létesített kassai Kereskedelmi Főiskola adatait tartalmazó minisztériumi összeállítás alapján azonban e csökkenés világosan megállapítható. Eszerint ezekbe az intézményekbe csak 59 zsidó hallgatót vettek fel, arányuk 1,4% volt, a legalacsonyabb a műegyetemen (0,8%) és a budapesti tudományegyetemen (1,2%) volt, a karok közül pedig a mérnöki fakultásokon (0,1%) és a jogi karokon (0,2%); több kar, ill. műegyetemi osztály I. évfolyamára egyetlen zsidót sem vettek fel. Ez a törvény nagyfokú „túlteljesítését” jelentette, az összhallgatólétszámon belül a zsidó hallgatók aránya az arányszámítás alapjául tekintett előző félévben a legtöbb karon, ill. osztályon a 6%-ot nem haladta meg (e félévben pedig azt meg sem közelítette).

Az 1940/41. tanévben az I. éves zsidó, ill. zsidónak tekintett hallgatók számára vonatkozólag sem hivatalos, sem „félhivatalos” összesített statisztikai adatok nincsenek; egyes intézmények jelentéseiből azonban kitűnik, hogy folytatódott a zsidó hallgatók arányának csökkenése, a második zsidótörvény „túlteljesítése”. Így pl. a műegyetemen az I. éves zsidó hallgatók aránya 1,3% volt (az összhallgatólétszámon belül 3,0%). Több karra, ill. osztályra nem vettek fel új zsidó hallgatót, a közgazdasági és kereskedelmi osztályon pedig arányuk az engedé-

lyezett 12% helyett az I. évfolyamon 1,7, valamennyi évfolyamot tekintve 2,7% volt. Az újjászervezett kolozsvári magyar egyetemen Hóman utasítása alapján zsidó hallgatót az orvosi, a bölcsészeti és a matematikai-természettudományi karok I. és II. évfolyamára – a magasabb évfolyamok zsidó hallgatóinak nagy számára tekintettel – egyáltalán nem lehetett felvenni. Hóman 1940. december 11-i képviselőházi nyilatkozata szerint az I. évre felvett zsidó hallgatók aránya a karokon „általában 1,8-2 % között mozog”.

A szélsőjobb oldali erők, a parlamentben a nyilas képviselők azonban még ezt is sokallották, és a numerus nullust követelték, nemcsak a hallgatók, hanem az egyetemi tanárok esetében is. (A második zsidótörvény ugyanis az aktív és a nyugdíjas professzorokat mentesítette a törvény hatálya alól.) Így pl. Matolcsy Tamás 1940. október 10-i képviselőházi felszólalásában követelte, hogy „egyetemi katedrara zsidó professzor ne tehesse a lábát, mert a magyar fiataliságot nem taníthatja és nem nevelheti zsidó”. A következő ülésen Rapcsányi László azt hangoztatta, hogy „zsidótlanjuk a tanári kart”, Palló Imre pedig mind a hallgatók, mind a tanárok esetében a numerus nullus szükségessége mellett érvelt. Szavait Hóman háromszor is „Úgy van!” közbeszólással helyeselte.

Hóman egyébként sajátos véleményt fogalmazott meg a zsidó orvosok és tanárok működését illetően is: „Aggodalmasnak tartom – mondotta a képviselőház közoktatásügyi bizottságának 1940. október 12-i ülésén –, hogy egy országban, ahol zsidótörvény van érvényben és ez a törvény még szigorítottatni is fog, zsidó orvosokra bízunk az egészségügyi gondozást. Aggodalmasnak látom ezt azért, mert zsidó orvos az egészségügyben és zsidó tanár az iskolában – ha becsületes ember – nem képviselheti annak a nemzetnek és népnek érdekeit, amely őt korlátozza és ki akarja szorítani.” (Magyar Országos Levéltár K 510 A közoktatásügyi bizottság 1940. október 12-i ülése jkv.)

„Mi magyar nemzeti szocialisták [...] a teljes zsidótlanjás alapján állunk – hangsúlyozta Rapcsányi a képviselőház 1940. december 11-i ülésén. – A mi felfogásunk szerint magyar főiskolán vagy egyetemen zsidó oklevelet nem szerezhethet. [...] Mi a numerus nullust hangoztatjuk.” De nem maradt a nyilas képviselők mögött a zsidókérdés radikális megoldásának, az egyetemeken a numerus nullusnak követelésében a Turul debreceni kerületi vezérsege sem. 1940.

október 17-i memorandumában – „addig is, míg a zsidóság kitelepítése megtörténik” – a harmadik zsidótörvény megalkotását sürgette. E memorandum szerint az új zsidótörvényben: „1. A zsidóság nyilváníttassék fajjá, mégpedig a magyarság életére minden téren káros fajjá. 2. A magyar egyetemeken és főiskolákon kérjük a numerus nullus behozását és a zsidók eltiltását a főiskolák látogatásától. 3. Kérjük az új törvényben a zsidóság azonnali kiszorítását minden szellemi pályáról. [...] 5. Kérjük a magyar és zsidó házasságkötések eltiltását és kérjük fajgyalázasnak, bűncselekménynek minősíteni a zsidónak keresztényekkel való nemi érintkezését, amint azt a baráti Németország teszi.” (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár VIII. 5. b. 641/1940–41.)

Az 1941/42. tanévre már teljes körű adatokkal rendelkezünk. A zsidó hallgatók száma – a területi változások következtében a népesség növekedésével összefüggésben – ugyan nőtt, aránya azonban az I. évfolyamon alig változott, az összhallgató-létszámon belül pedig 2,9%-ra csökkent. (A zsidó hallgatók számának és arányának alakulására lásd a következő táblázatot.)

A zsidó hallgatók számának és arányának alakulása

Tanév	A zsidó hallgatók		Az I. éves zsidó hallgatók	
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)
1931/32	1967	12,3	672	14,1
1932/33	1965	12,5	547	11,6
1933/34	1816	11,6	387	8,4
1934/35	1465	9,7	228	5,5
1935/36	1175	8,3	230	5,8
1936/37	1017	7,4	248	6,1
1937/38	820	6,2	188	4,6
1938/39	510	3,9	109	2,4
1939/40	437	3,2
1940/41	532	3,1
1941/42	584	2,9	203	2,6
1942/43	580	2,7	188	2,3

Megjegyzés: Valamennyi felsőoktatási intézményre vonatkozó, II. félévi adatok.

A KSH által közölt adatok a hallgatók vallására vonatkoztak, a keresztény vallású, de a tör-

Az egyetemi és iskolai beiratkozás korlátozását csak egyetlen csoportra kell megtartani, a zsidóságra. (Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter: Úgy van!) Még pedig a numerus nullus erejéig. (Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter: Úgy van!) De ez áll nemcsak a tanulóifjúságra, hanem a tanárságra is. (Hóman Bálint vallás és közoktatásügyi miniszter: Úgy van!) mert nem adhatjuk az ifjúságot zsidó tanárok kezébe, akik nem tudnak beleilleszkedni az ezeréves magyar fajiság, a magyar szellem gondolat- és lelkivilágába.

Részlet a képviselőház 1940. október 11-i ülésén Palló Imre nyilas képviselő felszólalásából

vény értelmében zsidónak minősülőök számát nem tartalmazták, és ezért ezekkel együtt az arányok némileg magasabbak voltak. E tanév II. félévében az I. éves zsidó hallgatók aránya a legalacsonyabb a budapesti tudományegyetemen és a műegyetemen volt (1,8, ill. 2,3%), a karok közül pedig a mérnöki és a jogi fakultásokon (0,2, ill. 2,1%). A legmagasabb arányokat az egyetemeken közül a debrecenin találjuk (3,8%), a karok közül – a rabbinövendékeket is figyelembe véve – a bölcsészeti karokon (4,8%), míg a műegyetem közgazdasági és kereskedelmi osztályán arányuk 6,1% volt. Az egyes karoknak a felvételekre vonatkozó jelentései alapján megállapítható, hogy jelentős mértékben a zsidónak nem tekintendő, ún. tanúsítványosokat, valamint a mentesítettek gyermekeit vették fel. Így pl. a pécsi orvosi fakultáson a két zsidó mellett öt, zsidónak nem tekintendő tanúsítványos nyert felvételt, a budapesti bölcsészkaron a gyógyszerészeti tanfolyamra pedig csak a tanúsítványosokat vették fel.

A zsidó hallgatók számának és arányának alakulásával a szélsőséges jobboldali erők még mindig nem voltak megelégedve. A képviselőház 1941. november 11-i ülésén, a VKM 1942. évi költségvetésének tárgyalása során a kormánypárti Tömböly Dénes (1937-ben és 1938-ban a Hungaria primusa) előadói beszédében hangsúlyozta: „Elvként kell leszögeznünk azt, hogy zsidó ne részesülhessen magyar felső oktatásban”, hozzátéve azt, hogy „az egyetemeken a zsidókérdésben nem a törvény betűjét, hanem a törvény szellemét kell irányadónak venni”. A zsidó hallgatók számának korlátozását, a numerus nullust követelték, erőszakos akciókat is szervezve a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági egyesületek. A kassai Kereskedelmi Főiskola ifjúsága 1941. október 27-i beadványában kérte a 100%-os zsidók és „a zsidónál is veszedelmesebb” fél-

zsidók eltávolítását. A Turul fővezére az 1941. november 9-i nagyválasztmányi ülésen elrendelte, hogy a zsidó hallgatók megkülönböztető jelvényt viseljenek. Ezt a műegyetem mezőgazdasági és állatorvosi karán meg is valósították. Mint a kormánypárti Incze Antal a képviselőház november 19-i ülésén mondta: „A műegyetemi hallgatók saját költségükön rendkívül ízléses, szép kivitelű zsidó jelvényeket készítettek, és felszólították a [...] zsidó hallgatókat, hogy bizonyos célszerűségi okokból – az elkülönítés könnyű lehetősége szempontjából – tűzzék fel ezeket a csinos jelvényeket.” Ennek végrehajtása során azután verekedésre került sor. November 25-én a pécsi egyetemen is tüntetés volt, amelyen követelték, hogy a zsidó hallgatók sárga csillagot viseljenek, és néhány hallgatóra ki is tűzték azt. Emiatt az egyetemen az előadások a hó végéig szüneteltek. Szegeden a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek 1942. március 17-én – három felsőbb éves délvidéki zsidó hallgatónak a VKM részéről engedélyezett létszám feletti felvétele ellen tiltakozva – utcai tüntetést rendeztek, és a zsidó hallgatókat erőszakkal eltávolították a tantermekből. Követeléseiket még aznap este beadványban közölték a rektorral:

„1. Azonnali hatállyal méltóztassék eltávolítani az 1941/42. tanévben felvett zsidó hallgatókat. 2. Méltóztassék a többi zsidó és félzsidó hallgatók eltávolítását elrendelni. A törvényben engedélyezett százalékszámú zsidóságot a 25 %-os zsidókból válogassák ki. Ezeknek számára megkülönböztetésül [...] a sárga karszalag viselését tegyék kötelezővé. 3. A 2. pontban említett zsidó [...] hallgatók sem tandíjkezdményt, sem más diákjóléti kedvezményt ne élvezzenek. Az államilag segélyezett kollégiumokból a zsidókat azonnal távolítsák el.” Kérték, hogy zsidókat tanársegédként, gyakornokként stb. ne alkalmazzanak, továbbá a délvidéki szerb hallgatóktól mindennemű anyagi segélyt és kedvezményt vonjanak meg, és a kollégiumokból az összes szerb hallgatót azonnal zárják ki. Végül közölték: „Amennyiben folyó hó 21-én déli 12 óráig kedvező elintézés nem kapunk, [...] az előadások további látogatását megtagadjuk. Az 1–2. pontban megnevezett egyének a végleges intézkedésig az előadásokat nem látogathatják.” (Magyar Országos Levéltár P 1358 2. tétel.)

E követelésekről az erősen jobboldali meggyőződéséről ismert Kogutovicz Károly rektor Budapesten megbeszélést folytatott Szily államtitkárral, majd március 21-én az Egyetemi Tanács

Az egyetemi ifjúság tüntetése zsidó orvostanhallgatók felvétele miatt

A hallgatók az egyetem teljes zsidótalanítását követelik

Szeged, március 17. A »Horthy Miklós-Tudományegyetem« és a Tanárképző Főiskola ifjúságának kedden délelőtt tudomására jutott, hogy felsőbb utasításra az egyetem orvosi kara felvett három olyan zsidó hallgatót, akiket a beigrádi és a zágrábi egyetem, valamint a többi magyar egyetem sem vett fel hallgatói sorába, s ezért azonnal elhatározták, hogy egyégesen tiltakoznak a magyar ifjúságot ért ezen újabb sérelem miatt és egyuttal követelik az egyetem teljes zsidótalanítását is.

Az orvosi kar diákjai tehát végigjárták az orvostudományi előadótermeket, titakozva a zsidó hallgatók felvétele miatt és követelték, hogy az orvoskaron található minden zsidó diák azonnal hagyja el a kar épületeit. Innen azután a legnagyobb rendben átvonultak a kémiainfúzet dómterei helyiségébe, s itt is követelték, hogy a zsidók

azonnal hagyják el az egyetemet. A zsidó hallgatók Szent-Györgyi professzorhoz futottak, aki mint már a múltban is, védőszárnyai alá vette őket. Míg az ifjúság a folyosón, illetőleg a téren lent állva várta, hogy a zsidó diákok elhagyják az intézetet, megjelent dr. Kogutowicz Károly rektor, aki arra kérte az ifjúságot, hogy higgadt megbeszélés alapján intézzék el a kérdést. A diákság vezetőinek öttagú köldöttsége az egész délelőtt folyamán tárgyalásokat folytatott a rektorral, majd abban egyeztek meg, hogy délután 3 órakor összejöjnek a diák-egyesületek vezetői és közösen meg- szerkesztett memorandumban tájékoztatják fel követeléseiket. A memorandum délután 6 órára készült el és az ifjúsági vezetők ekkor ismét kihallgatáson jelentek meg a rektornál, akinek azt átnyújtották. Ezalatt a központi egyetem aulájában több- száz ifjoni diáksereg várta a rektor döntését.

Mit kíván a szegedi egyetemi ifjúság

Közül egyórai tanácskozás után Kogutowicz rektor az ifjúsági vezetőkkel együtt felment az aulába és ott először felolvasták a memorandumot, mely a következő pontokból áll:

1. Kéri az ifjúság az 1941—42. tanévben felvett zsidó hallgatók azonnali eltávolítását.
2. Kéri az ifjúság a többi zsidó és félzsidó hallgató kizárását is, s a törvényben megszabott százalékos zsidóságnak a 25%-os zsidók közül való kiválogatását. Ezek részére pedig rendelje el az egyetem a sárga karszalag viselését az egyetem és a főiskola területén.
3. Követeli az ifjúság, hogy a zsidó hallgatók semmiféle diákked-

vezményben ne részesülhessenek, s az állami vezetés alatt álló közlegumok azonnal zárják ki a zsidó hallgatókat.

4. Követeli az ifjúság a zsidó tanársegédek, egyetemi tisztviselők elbocsátását.

5. A követelések teljesítését az ifjúság március 19-én déli 12 óráig várja, amennyiben addig nem történik intézkedés, az egyetem és a főiskola látogatását be fogják szüntetni mindaddig, míg elintézés nem nyerne a fenti követelések. Végül követelik a zsidó hallgatók részére az egyetem látogatásának azonnali eltávolítását.

Az 1942. március 17-i szegedi tüntetés, a tüntetők követelései

tárgyalta meg az ifjúsági szervezetek újabb beadványát. Ez annyiban „mérsékeltbb” volt a négy nappal előbbinél, hogy csak a II. félévre felvett három hallgató és a törvényesen megállapított arányszámon felüli zsidók eltávolítását követelte, valamint azt, hogy a következő félévtől kezdve a 6%-os keretet „egyáltalában ne töltsék be”. Követeléseik új eleme volt az, hogy a felvételeknél „a nem zsidóság megállapítására a fajvédelmi törvényt vegyék alapul”.

Az 1941. évi XV. törvény fajvédelmi része szerint ugyanis az izraelita vallásúakon kívül „zsidó az, akinek legalább két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született [...] Az, akinek két nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként, nem esik a zsidókkal egy tekintet alá, ha ő maga keresztény hitfelekezet tagjaként született [...] s e mellett mind a két szülője házasságkötésük idejében keresztény hitfelekezet tagja volt.” A törvényjavaslat indokolása szerint e fogalmi meghatározás „a lehetőségek korlátain

belül, tiszta faji megoldásra törekszik”. (Ezért a törvény a kivételezettek kategóriájáról nem tett említést.)

Az újabb beadvány az alábbi mondattal zárult: „Amennyiben kéréseinket nem teljesítik, az egyetemi és főiskolai hallgatóság további magatartásáért felelősséget nem tudunk vállalni.” E gyengéd figyelmeztetésre is tekintettel az Egyetemi Tanács egyhangúlag úgy határozott, hogy a felvett hallgatók eltávolítása nem áll módjában, és nem kötelezheti a zsidó hallgatókat a sárga karszalag viselésére, az ifjúsági szervezetek több követelését azonban teljesítette. Így felkérte a karokat, hogy lehetőleg szüntessék meg zsidók alkalmazását (megjegyezve, hogy a tanársegédek és a gyakornokok között már nincs zsidó), a karok a 6%-os felvételi keretet ne ériék el, és vonják meg a zsidó hallgatók kedvezményeit.

Pár hónap múlva számos fővárosi és vidéki egyetemi ifjúsági szervezet hasonló tartalmú beadványt intézett a VKM-hez, követelve a zsidó hallgatók ügyében új, „szigorított” rendelkezések kibocsátását: a zsidóság meghatározásánál az 1941. évi XV. törvény alkalmazását, a jövőben új zsidó hallgatók felvételének megszüntetését, a zsidó hallgatók semmiféle segélyt, tandíj-kedvezményt ne kaphassanak, továbbá tanársegédek és gyakornokok zsidók ne lehessenek. A debreceni Csaba bajtársi egyesület is azt kívánta, hogy az orvosi karra az 1942/43. tanévtől új zsidó hallgatókat már ne vegyenek fel (ugyanazt kérte valamennyi orvosi fakultás tanári karához intézett 1942. június 1-jei átiratában a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete).

E követeléseknek is része volt abban, hogy az 1942/43. tanévben 2,6%-ra csökkent az I. éves zsidó hallgatók aránya. A legalacsonyabb – nem véletlenül – a szegedi egyetemen volt (0,8%), valamint a kolozsvári (1,5%), a karok közül pedig a mérnöki és az orvosi fakultásokon (mindössze 0,4, ill. 0,8%). A szegedi egyetem orvosi, valamint matematikai és természettudományi karára egyetlen zsidó hallgatót sem vettek fel, több karra pedig csak a kivételezettek és a tanúsítványosok nyerhettek felvételt. A zsidó jelentkezők túlnyomó részét, köztük igen sok kitűnő és jeles érettségivel rendelkezőt elutasítottak (miközben az elégségesen érettek aránya az I. évfolyamon 44,1%-ra nőtt).

Az 1943/44. tanévre vonatkozólag országos statisztikai összeállítás már nem készült, csak néhány kari jelentést, adatot ismerünk. A pécsi

orvosi karra 4 zsidót vettek fel az I. évre (ez a felvettek 3,2%-a volt). A szegedi egyetemre ezúttal már felvettek zsidó hallgatókat, az orvosi fakultásra 5, a matematikai és természettudományi karra 3 főt (ez a felvettek 5,4, ill. 2,8%-át tette ki; az utóbbi karon egyébként e tanév II. félévében összesen 7 zsidó hallgató volt, az összlétszám 2,4%-a). A budapesti orvosi fakultáson viszont a felvételi bizottság elnöke, az exponáns szélsojboldali Orsós Ferenc egyetlen zsidó vagy zsidó származású folyamodó felvételét sem javasolta. Vele szemben Kiss Ferenc, az anatómia professzora felhívta a figyelmet arra, hogy az egyetem többi kara a törvény értelmében a zsidónak nem minősülők esetében más gyakorlatot követ, mint az „extrém álláspontot” képviselő orvosi kar. Balogh Ernő professzor Orsós javaslatát támogatta, mert „a magyarság érdekeit megvédeni kötelességének tartja”. A kar végül is Kiss Ferenc javaslatát 15:7 arányban elutasította, és így e karra egyetlen zsidó vagy zsidó származású hallgató sem nyerhetett felvételt. A budapesti tudományegyetem jogi karára öt zsidót vettek fel, ami a felvételre kerülők 0,9%-át tette ki. A műegyetem közgazdasági és kereskedelmi osztályának I. évfolyamára 54 zsidó és 3 zsidónak minősülő – az I. évesek 3,9%-a – iratkozott be. A felvételek során 6 kitűnő és 82 jeles érettségivel rendelkező zsidót utasítottak el (ugyanakkor 545 elégségesen érett és 66 pótérettségit tett nem zsidót vettek fel). A zsidó hallgatók arányának csökkenését bizonyítja a miniszteri székben Hómant követő Szinyei Merse Jenőnek a képviselőház 1943. november 17-i ülésén Budinszky László nyilas képviselő – 1944 őszén a Szálasi-kormány igazságügy-minisztere – felszólalására adott válasza: „vannak fakultások, ahol numerus nullus érvényesül és ahol egy zsidó hallgatót sem vettek fel”.

1943 őszén ezúttal a kolozsvári egyetemen történt antiszemita megmozdulás. Buza László rektor október 11-én szigorúan bizalmas rendelkezést adott ki „a zsidó hallgatók elleni esetleges tettelegességek megakadályozása” érdekében. A rendezavarásokat követően az Egyetemi Tanács 1943. december 17-i határozata értelmében rektor és a dékánok „minden rendelkezésükre álló törvényes eszközzel biztosítani fogják a zsidó hallgatók részére az előadások és gyakorlatok látogatásának lehetőségét. Másrésztől viszont a rend fenntartásához szükséges nyugalom érdekében biztosítani kívánják azt is, hogy az 1939:IV.t.c. intenciói minden vonatkozásban

maradék nélkül érvényesüljenek.” Ezzel kapcsolatban a rektor javasolta, hogy „a fennálló törvényes rendelkezések szellemének megfelelően a zsidók ne vétessenek fel doktorandusokként 6%-ot felülmúló arányban”, továbbá biztosítani kell, hogy „tényleg azok vétessenek fel, akik egyetemi tanulmányok végzésére a legalkalmasabbak” (és ezért megfontolandónak tartotta a felvételre kiszemelt zsidó jelentkezők személyes megjelenésre kötelezését).

A jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek követelései egyértelműen a numerus nullus megvalósítására irányultak. Így pl. a Debreceni Egyetemi Ifjúság elnöksége – hivatkozva arra, hogy a zsidó hallgatók kommunista szervezkedésben vesznek részt – november 30-án kérte az Egyetemi Tanácsot, hogy a zsidó hallgatókat tiltsa el az előadások látogatásától, és minthogy a vonatkozó törvényi rendelkezések nem kötelező, hanem megengedő jellegűek, a következő félévtől kezdve zsidó hallgatót az egyetemre ne vegyenek fel. A Szegedi Egyetemi Ifjúság 1944. február 16-i beadványa szerint az egyetemi ifjúság „mélyeséges megdöbbenéssel és szomorúsággal” vette tudomásul azt, hogy az egyetemre e félévben ismét több zsidó hallgatót vettek fel. Utaltak arra, hogy az egyetem rektora 1942-ben utasította a karokat: a törvény által engedélyezett 6%-ot ne töltsék be. Beadványukban rámutattak arra, hogy egyformán veszélyesnek tartják a teljes, a 75%-os és a félzsidót, és leszögezték: „a szegedi egyetemi ifjúság fenntartja követelését a numerus nullus iránt és ebből sohasem fog engedni!” A zsidókérdés megoldását elsőrendű problémának tekintik, „és ennek a kérdésnek integráns alkotórésze az egyetemek zsidótalanítása. A zsidóságtól el kell vennünk szellemi utánpótlásának lehetőségét és létét alapjaiban támadjuk meg.” (Csongrád Megyei Levéltár VIII.5. 1944. febr. 25-i ülés jkv.)

Az Egyetemi Tanács 1944. február 25-i ülésén foglalkozott e beadvánnyal. Kramár Jenő rektor közölte, hogy a felvételek mindkét félévben az előírt feltételeknek megfelelően történtek, de egyes fakultásokon belül voltak problémák (így pl. a matematikai és természettudományi kar esetében a vegyész szakon a zsidó hallgatók magasabb aránya). A Tanács egyhangú határozatában megállapította, hogy a karok a felvételeknél a törvény szellemében jártak el, a rektor 1942. évi felhívásának eleget tettek, és a zsidó hallgatók aránya valamennyi karon most is 6% alatt van. (A statisztikai adatok szerint egyébként a

zsidó hallgatók aránya a kivételezettekkel együtt a II. félévben az orvosi karon 2,6, a matematikai és természettudományi karon 4,2% volt.) A határozat értelmében a Tanács „fel fogja kérni a Karokat, hogy a jövőben zsidót lehetőleg ne vegyenek fel, hogy Egyetemünk zsidó hallgatóinak arányszáma még jobban csökkenjen”. Felhívta továbbá a Tanács a matematikai és természettudományi kart arra, hogy a felvételek során a szakok szerinti megoszlást is vegye figyelembe, és a vegyész szakon fokozatosan 6% alá csökkenjen a zsidók aránya. A Tanács végül felhívta a karokat, hogy a zsidó hallgatóknak tandíjmentesség és egyéb kedvezményt ne adjanak.

És ezzel eljutottunk 1944-ig, a zsidókérdés „gyökeres megoldásáig”, az egyetemeken pedig a numerus nullus gyakorlati megvalósításáig. Mint Sztójay Döme miniszterelnök mondta a képviselőházban, kormányának céljait ismertette: „Meg akarjuk valósítani a jobboldali és fajvédő politika minden elvi és gyakorlati célkitűzését”, első helyen említve a zsidókérdés gyökeres megoldását. Ennek lényegét Imrédy Béla memorandumában még április első felében megfogalmazta: „A zsidókérdés maradéktalan megoldása azzal a céllal, hogy a háború után Magyarország teljesen mentes legyen a zsidóktól.” Március végétől egymás után jelentek meg a zsidók élet- és munkalehetőségeit korlátozó kormányrendeletek, köztük a zsidók közszolgálatának és köz megbízatásainak, valamint ügyvédi működésének megszüntetéséről, sajtókamarai, színművészeti és filmművészeti kamarai tagságának megszüntetéséről, a zsidók megkülönböztető jelzéséről, utazásainak korlátozásáról, vagyoni bejelentéséről és zár alá vételéről, értelmiségi munkakörben való alkalmazásának és foglalkoztatásának megszüntetéséről, lakásának és lakóhelyének kijelöléséről, bevásárlásainak a nap meghatározott szakára korlátozásáról, a zsidók orvosi gyakorlatáról és orvosi kamarai tagságáról stb., majd május közepén – jogszabályi rendelkezések nélkül – megkezdődött és rövid idő alatt befejeződött a vidéki zsidók deportálása, németországi koncentrációs táborokba szállítása (és nagy többségük megsemmisítése).

E rendelkezések és intézkedések tömege mellett a zsidók egyetemi tanulmányainak kérdése háttérbe szorult. Csak május 20-a körül adott szóbeli utasítást a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tisztséget is ellátó Antal István igazságügy-miniszter arra, hogy a zsidóknak az ország közéletéből, kulturális és gazdasági életéből való

kirekesztése tárgyában készítendő törvényjavaslatba iktassanak be az egyetemi-főiskolai numerus nullus bevezetésére vonatkozó szakaszt.

A VKM egyetemi ügyosztálya ezzel kapcsolatban közölte, hogy ennek megszövegezése, majd a végrehajtási utasítás elkészítése a jogi osztály feladata, ugyanakkor megjelölte a szabályozás fő szempontjait. Javasolta, hogy az új rendelkezésnek ki kellene terjednie – az 1939. évi törvény 7. §-ától eltérően – a hittudományi főiskolákra is, és ennek során rendezve a rabbinövéndékek bölcsészkar felvételének kérdését is. Az ügyosztály véleménye szerint az 1944/45. tanévtől az 1941. évi XV. törvény értelmében zsidónak tekintendők az egyetemekre és főiskolákra nem vehetők fel, kivéve a katonai és ellenforradalmi érdemeik miatt kivételezettek gyermekeit (de csak azokra a karokra, amelyeken a megszerzendő oklevél birtokában zsidó a megfelelő szakterületen majd foglalkozást űzhet); ezek aránya az I. évfolyam létszámának legfeljebb 2% -a lehet. Ami a már eddig is egyetemi tanulmányokat folytatottakat illeti, az ügyosztály két kategória megkülönböztetését javasolta. Azokon a karokon, ahol olyan diplomát adnak, melynek tulajdonosa sem bíró, sem ügyvéd, sem közalkalmazott zsidó származású nem lehet, „a továbbtanulás megengedésének sincs értelme”. Azokon a karokon, amelyek diplomáival „a továbbműködés még egyelőre lehetséges, meg lehetne esetleg engedni, hogy a két felső évfolyam hallgatói [...] tanulmányaikat befejezzék” (de ezek közül is csak azoknak, akiknek továbbtanulását tanulmányi előmenetelük, nemzethűségük és általános magatartásuk, valamint szülőik érdemessége alapján a karok engedélyezik). Ugyanilyen szempontok szerint kellene elbírálni a már abszolutóriumot szeretteknek az oklevél megszerzéséhez szükséges vizsgákra való bocsátását, „egyénenként való felülbírálással”. (Magyar Országos Levéltár K 636 57820/1944.)

Az ügyosztály e javaslatát június 5-én küldte meg a jogi osztálynak, az azonban négy nap múlva közölte az egyetemi ügyosztállyal, hogy a miniszter elejtette e kérdésnek a készülő törvény keretébe való beillesztésére vonatkozó tervét; ezt a kérdést majd a törvény felhatalmazása alapján miniszteri rendelettel kívánja szabályozni. Ténylegesen azonban sem a törvény megalkotására, sem a vonatkozó rendelet kiadására és így a numerus nullus de jure elrendelésére nem került sor.

A numerus nullusszal kapcsolatos rendelkezés hiányának a tavaszi félévben gyakorlati jelentő-

sége nem volt, mert a tanévet a háborús viszonyok miatt még április 13-án befejezték. Az 1944/45. tanévben az első évre való felvételt illetően Antal miniszter a rektori értekezleten szóbelileg adott direktívákat, amelyek tartalma azonban nem ismeretes. (Mindössze négy kar adatairól tudunk: a budapesti tudományegyetem jogi fakultására 17 zsidó származású keresztény vallásút vettek fel, az orvosi karra egyetlen zsidó vagy zsidó származású sem került felvételre, a kolozsvári matematikai és természettudományi karra zsidók nem jelentkeztek, a szegedi orvosi fakultásra pedig csak 7 „félvér”.) Tisztázandó volt a magasabb évfolyamokra folytatólagosan történő beiratkozás kérdése. Rakovszky Ivánnak, a Lakatos-kormány vallás- és közoktatásügyi miniszterének erre vonatkozó szeptember 7-i rendelkezése szerint: „Tekintettel arra, hogy az 1240/1944. M.E. sz. rendelet hatálya alá eső és megkülönböztető jelzés viselésére kötelezett személyek bizonyos mértékben korlátozva vannak az előadások látogatásában, az ilyen személyeknek beiratkozását a tanulmányi előmenetel szempontjából aggályosnak tartom.” Kérte, hogy az egyetemek közöljék a folytatólagos beiratkozásra jelentkezett zsidók számát, ezek előjegyzésbe veendő, „beíratásuk azonban további intézkedésig nem foganatosítható”.

A beérkezett jelentések szerint a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karára 81, jogi karára 25 fő jelentkezett, a pécsi egyetem jogi fakultására két, orvosi karára egy személy, a szegedi egyetemre, a budapesti orvosi és a debreceni bölcsészeti fakultásra, valamint a kassai Kereskedelmi Főiskolára pedig egy sem; a többi in-

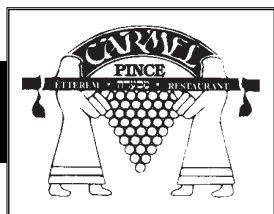
tézmény adata nem ismeretes. A VKM részéről a zsidó hallgatók felsőbb évre való beiratkozására további intézkedés nem történt. Ezért valószínűnek tekinthető, hogy a szovjet csapatok előrenyomulása következtében az oktatás október 29-étől történő befejezésének elrendelése miatt igen rövid őszi félévben a numerus nullus gyakorlatilag megvalósult.

•

Történetünk végére értünk. A numerus clausus „szigorúbb” alkalmazásában, a zsidó hallgatók felvételének erőteljes korlátozásában – tanulmányunkból kitűnően – meghatározó szerepe volt a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek követeléseinek, erőszakos akcióinak. Törekvéseinek érvényesítését a fokozatosan jobbratoló kormányzat előbb intern intézkedésekkel, majd a későbbiekben nyíltan is előmozdította. A numerus clausus növelte a magyar társadalom antinómiáit, hozzájárult az antiszemitizmus erősödéséhez, meghatározta jelentős értelmiségi rétegek politikai arculatát és ugyanakkor károsan befolyásolta a diplomás értelmiség minőségi összetételét. A jobboldali radikális ifjúsági szervezeteknek a numerus clausus „túlteljesítésére”, a numerus nullus megvalósítására irányuló tevékenysége – a zsidóság fajjá nyilvánításának, az „örségváltásnak”, a zsidókérdés „radikális megoldásának” követelésével – nem kis mértékben a zsidótörvények politikai-szellemi előkészítését és 1944 nemzeti tragédiájának előzményét jelentette.

LEGYEN A VENDÉGÜNK!

*Nemzetközi specialitások • zsidó konyha
elegáns környezet
első osztályú kiszolgálás várja Önt a*

CARMEL PINCÉBEN

*Budapest VII., Kazinczy u. 31.
Nyitva: naponta 12-től 23 óráig*

*Asztalfoglalás: 3-221-834 M 3-424-585
Légkondicionált étterem*